

Esriptora

Marta Pessarrodona

Lluís Nicolau d'Olwer: una incògnita catalana

Personatge certament polifacètic i que pot ser conegut per la seva ingent aportació en diverses disciplines, se'l pot reivindicar –i així ho fa l'autora d'aquest text–, com a historiador, hel·lenista, periodista, economista, prosista, memorialista o polític. El cert és que la trajectòria de Lluís Nicolau d'Olwer, resta avui oblidada i massa desconeguda en determinades latituds. Marta Pessarrodona glossa, en aquest article, la figura d'un erudit que fou dirigent d'Acció Catalana Republicana, ministre d'Economia i governador del Banc d'Espanya en el dramàtic període de la guerra civil.

De la mateixa manera que les estudioses –i molts estudiosos– de Mercè Rodoreda acaben o acabem enamorades –és un dir– d'Armand Obiols –pseudònim de Joan Prat Esteve–, diria que qualsevol estudiosa o interessada –genèrics que inclouen «estudiosos» o «interessats»– de la política i, en especial, de l'exili català, generat per la Guerra Civil espanyola, acabem o comencem –si més no, aquest és el meu cas– profundament interessats en una figura tan polièdrica com és la de Lluís Nicolau d'Olwer (Barcelona, 1988 - Ciutat de Mèxic, 1961). Per justificar la prèvia diré que tant Obiols com Nicolau d'Olwer –Nic, d'ara endavant– són, en línies generals, uns grans desconeguts per a allò que se'n diu *el gran públic*.

Podem començar per preguntar-nos qui era Nic, i les respostes podrien ser molt variades i certes. En la primera edició de la *Gran Enciclopèdia Catalana*

(GEC), un historiador competent i també polític, Miquel Coll i Alentorn, ens l'entra com a «historiador, hel·lenista, periodista i polític». Sense voler-li esmenar la plana, encara que la definició és certa, gosaria afegir-hi «medievalista», no sols pensant que va ser el primer prologuista de *Lo somni*, de Bernat Metge, que va inaugurar la benemèrita col·lecció de Josep Maria Casacuberta «Els nostres clàssics» el 1924, sinó també si recorrem al seu epistolari amb mossèn Salvador Galmés, a propòsit de l'edició de l'obra lulliana. Per no parlar del tema que l'ocupà des de 1939, *Abelard* –per tant, segle XII–, que resta inèdit als

El Banc d'Espanya, del qual va ser governador, encara lamenta no posseir una pintura que el representi

arxius de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). Forçant la màquina, també el podríem fer entrar com a economista, no sols pensant que va ser ministre d'Economia en el Govern republicà d'Alcalá Zamora, sinó que també va ser, en el Govern republicà de Manuel Azaña, governador del Banco de España (BdE), des de començaments del 1936 fins a l'acabament de la guerra, el 1939 –ell ho va datar el març d'aquell any–, encara que el BdE dóna com a dates del seu mandat el període 1936-1938, per raons que intentaré explicar. Subsidiàriament o no, recordem que va representar Espanya a la Conferència Econòmica de Londres el 1933 –J. M. Keynes era viu i actiu, per cert– i a les Nacions Unides durant la Guerra Civil. Personalment, crec que el seu pas pel BdE és summament interessant, perquè abraça des del trasllat d'or –per ordres de Negrín– a Cartagena i d'allí a Rússia, fins al «tresor» embarcat al vaixell *Vita*, que havia de recollir a Mèxic el doctor Puche, negrinista, i que va recollir Indalecio Prieto i va servir per a la JARE. Sense oblidar l'emmagatzement d'uns quadres d'El Greco a les bodegues del BdE que, per poc, es malmeten per culpa d'un corrent d'aigua soterrani que travessa aquella institució. En aquest apartat és especialment interessant veure el llarg assaig de Joan Sardà «El Banco de España. 1931-1962», dins *El Banco de España, una història econòmica*. Una obra publicada el 1970 que no es va poder fer pública fins a la mort del dictador. Sense comentaris.

Last but not least, podríem considerar-lo un gran prosista català de no ficció, l'autor de *travelogs* tan extraordinaris com *La ruta de la mar blava*, o un gran memorialista pel seu *Caliu*, a part de ser un notable epistolari, circumstància que fa que, avui per avui, el coneguem gairebé més per les seves cartes que per altres motius (vegeu la selecció bibliogràfica). Segurament, des de Mèxic, el seu darrer exili, també ens el reclamarien com a historiador de tema ame-

ricanista. Per tot plegat, ja es comprendrà la dificultat en abordar-lo globalment i, més encara, amb les limitacions d'espai que imposa una publicació periòdica, per més generosa que sigui, com és el cas de VIA. Una figura que, en veure la seva bibliografia, Victòria Alsina, una primitiva –i inèdita encara avui– estudiosa de Nic, manifesta: «Més que l'obra d'una sola persona sembla la de diverses persones tan especialitzades en temes tan diferents com la cultura grecollatina, la política, la literatura medieval i els historiadors de les Amèriques». Totalment d'acord.

Arribada aquí, diria que on l'oblit incideix més és en el Nic polític, i l'única raó que se m'acut és que va ser líder d'una formació desapareguda: Acció Catalana Republicana (ACR). Un oblit que no es palesa donant el seu nom a un petit carrer a la part alta de Barcelona, com és el cas, per més que ens aparegui en tota mena d'històries en aquest moment de recuperació històrica: des de la història de Palestra, que inclou el Servei d'Estudis Militars (SEM), fins a la de l'Ateneu Barcelonès, passant per la de l'IEC, avui sortosament ja magníficament completa. Cal dir que l'IEC té una sala Lluís Nicolau d'Olwer a les seves instal·lacions actuals, però el seu *Abelard* –obra començada el 1939 i en la qual va treballar fins a la mort– resta inèdit. En aquest apartat, recordem que l'entrada «Abailard ou Abélard (Pierre) (1079-1142)» dins el *Dictionnaire des lettres françaises*, és obra seva. Tampoc no ho milloren –encara que sort en tenim– els esforços d'historiadors i erudits tan competents com Albert Balcells, Eulàlia Duran, Josep Massot i Carles Miralles, per esmentar-ne alguns. Per altra banda, seguim esperant la promesa –i anunciada públicament– biografia de Josep M. Muñoz Pujol. En l'espera i sense desesperació, qualsevol lector corrent –com és el meu cas– segueix intrigat per Nic, mentre que el BdE, del qual va ser governador, encara lamenta no posseir una pintura que el representi, com la tenen dels altres governadors. Segurament val la pena aclarir que el BdE fins als anys seixanta del segle passat va ser una entitat privada intervinguda per l'Estat. La qual cosa explica que durant la Guerra Civil espanyola hi hagués un BdE en zona republicana, amb Nicolau de governador, i un altre en zona revoltada: «En el Banco de España organizado como central de la zona nacional en la sucursal de Burgos no hubo gobernador hasta abril de 1938, fecha en la que se nombra a Antonio Goicoechea. Hasta entonces ejercieron esas funciones, en primer lugar, Pedro Pan como

Miguel de Unamuno va dir-ne que era qui sabia més grec d'Espanya, encara que ho amagava

subgobernador primero y, después –aunque Pedro Pan seguía figurando como tal hasta marzo de 1938– era Ramón Artigas Gracia, subgobernador segundo, quien ejerció las funciones de gobernador. En enero de 1938 este último fue nombrado subgobernador primero.» En aquesta situació, el BdE l'ha substituït per una fotografia, per disgust seu i nostre.

Finalment, hi ha el personatge rere de la persona. El *dandy* –catalanista, això sí, corbatí inclòs–, l'amant dels carnivals barcelonins, el corresponal d'una Mrs. Dalloway nostrada –Hermínia Grau Aymà de Duran Sanpere–, el marit de la marmessora de la poeta Nobel xilena Gabriela Mistral, la mestra i diplomàtica mexicana Palma Guillén (1893-1975). Una donassa, «Palmita», que tots nosaltres hauríem de reivindicar, mostrar, i que va exercir de pacient àngel de la guarda no tan sols de Nic, amb qui finalment es va casar al 1946, sinó també d'un bon nombre d'exiliats catalans. A part, si avui

«El meu pas per la vida pública només ha dut perjudici a mi mateix», va dir el 1940

tenim tot el fons Nic a l'IEC és gràcies a la senyora Nicolau, la qual el va sobreviure catorze anys i va morir dramàticament a Ciutat de Mèxic –atropellada per un transport públic. Palmita, als anys vint del segle passat, havia estat una de les tennistes d'un joc de dobles –els altres tres eren Gabriela Mistral, Miquel Ferrà i Nic, segons manifestació

oral del pare Batllori– a la Residència d'Estudiants de Catalunya, ubicada a Barcelona –des del 1939, Residencia Ramón Lluïl–, que dirigia Ferrà, i diuen que va vendre's una pintura important de la seva propietat per dotar el premi d'investigació que du el nom del seu marit i que és el més substanciós econòmicament de l'IEC.

La generació de 1917

Quan Miquel Batllori, molt més jove que Nic, dicta els seus records de quasi un segle, constata que la societat catalana del seu temps s'explica amb uns deu llinatges, a tot estirar. Lluís Nicolau d'Olwer, fill d'un notari que morí prematurament, era un d'aquests deu. Pertanyia al que se n'ha dit *la Generació de 1917*. Una generació que inclou personatges tan brillants i, en alguns casos, tan discutits com Agustí Duran Sanpere, el mallorquí Miquel Ferrà, Gaziol –pseudònim d'Agustí Calvet–, Ferran Valls i Taberner, Manuel Reventós Bordoy, etc. Una generació que, a més a més, va tenir grans mestres, com Jordi Rubió Lluch o Lluís Segalà Estalella, i grans condeixebles, com Jordi Rubió

Balaguer. Com era de rigor a l'època, Nic no sols va estudiar «lletres» a la Universitat de Barcelona, sinó també «lleis». Com també era de rigor, va doctorar-se a Madrid amb una tesi sobre el teatre de Menandre. Amb el temps, Miguel de Unamuno diria que Nic era qui sabia més grec d'Espanya, encara que ho amagava. Pel que fa als seus companys de generació, bo és recordar el seu tracte comprensiu, no exempt de crítica, envers Valls i Taberner: «En Ferran Valls, des de la República, s'havia anat esbiaixant, per acabar a la Falange, i es va proclamar deixeble de Primo de Rivera fill, ell que per combatre Primo de Rivera pare havia àdhuc conegut la presó» (en una carta a Cuito del 21 d'abril de 1942, en ple exili).

El Nicolau polític també polifacètic

En un principi, a la segona dècada del segle passat, la seva militància fou a la Lliga Regionalista de Prat de la Riba, on va arribar gairebé per casualitat. Segons ell, per la conveniència de servir-se d'un local cèntric de les Joventuts Nacionalistes per a les classes d'anglès, que compartia amb el poeta Josep Carner, el qual –segons Nic– va ser la persona que li va proposar local i, després, militància. A uns anys de la mort de Prat, Cambó –que en les seves *Memòries* diu de Nic: «M'havia donat proves de sincer afecte»– explica l'escissió d'alguns membres de les Joventuts del seu partit, «com els cops de martell de les proposicions de Luter a la porta de l'església de Wittemberg... la més greu dissidència que mai hagués tingut la Lliga». Abans, el mateix Cambó va escriure d'aquells joves de les Joventuts Nacionalistes: «No deixava de ploure'm que la nostra joventut, la més volguda, la més afalagada, aquella a la qual havíem lliurat el diari [*La Publicidad*, que va passar a ser, el 1922, any del «cisma», *La Publicitat*] i li havíem donat copiosa representació a l'Ajuntament [de Barcelona], prengué fort personalitat». Aquella joventut, entre la qual hi havia Nic –sempre, segons Cambó–, va passar de ser un «cenacle» a la «dissidència hostil i rancorosa». Certament, la carrera de càrrecs polítics de Nic va començar com a president de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona (1916), amb obres tan notables com l'Escola del Mar i la del Bosc, per exemple. A la Casa Gran també va presidir la Comissió d'Hisenda i en va ser tinent d'alcalde. Va dirigir *La Publicitat* durant un any, un diari que es va publicar, i on ell va publicar abundantment, fins al 23 de gener de 1939 –recordem que Barcelona va caure en mans franquistes el 26 d'aquell mes.

Això no obstant, Nic va capdavantegar la creació d'Acció Catalana que, posteriorment, per aliances, acabaria sent Acció Catalana Republicana (ACR), el partit dels intel·lectuals i artistes que ell presidiria. Un partit que es va estavellar enfront d'Esquerra Republicana –a la qual van desertar alguns membres d'ACR, com Rovira Virgili– a les eleccions de 1931. Això no obstant, va obtenir l'acta de diputat per Barcelona a les Corts Constituents espanyoles, i Azaña el va nomenar ministre d'Economia. En aquest càrrec es va fer acompanyar de tres importants professionals: Josep Barbey Prats, sotsecretari d'Economia; Ferran Cuito, director general d'Indústria, i Manuel Reventós Bordoy, director general de Comerç. Coneguts a Madrid com els «Cuatro de infantería», títol manllevat d'un film d'èxit del 1930, de Georges W. Pabst. En la correspondència amb Cuito, Nic encara parla del retorn al Ministeri tan bon punt guanyin els aliats!

Conseqüentment, no cal ni dir que apareix abundantment als diaris del president republicà. Abans, però, el cop d'estat de Primo de Rivera l'havia trobat com a diputat per Barcelona a la Mancomunitat de Catalunya, una posició que explica el primer dels seus nombrosos exilis. Després –com ja he dit– governador del BdE i, encara, president de la Junta d'Ajut als Refugiats Espanyols (JARE), resposta immediata del 1939 al Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles (SERE) d'inspiració negrinista i, en conseqüència, comunista. També, ministre i ambaixador del Govern de la República a l'exili. No s'estaria de dir, però, al 1940: «La meva intervenció a la vida pública només ha dut perjudici a mi mateix», en una carta a la seva neboda i fillola, des de la presó de Cusset, França. Un nou aspecte important en la seva vida: més d'un empresonament, com veurem més endavant.

Aquest Nic polític, però, no va fer mai ombra al Nic ciutadà, compromès amb la seva societat genuïna, la catalana, i també amb l'espanyola i la mundial, en definitiva. Membre numerari de l'IEC des del 1918; professor de la mítica Escola de Bibliotecàries fins a l'arribada de la dictadura primoriverista, que, per exemple, va obligar a canviar el nom de l'assignatura *història de Catalunya* per *història dels pobles neollatins!*; president de l'Ateneu Barcelonès del 1932 al 1934; repetidament professor de la Universitat de Barcelona i, amb el temps, l'Autònoma. Membre i, posteriorment, president de la Union Académique Internationale, representant l'IEC, i fundador del Comité Internacional des Sciences Historiques i, també, membre de la Institució de

les Lletres Catalanes (ILC), des de la seva creació en plena guerra (1937), així com un llarg etcètera puntejat per condecoracions internacionals i conferències des de París a Cambridge, passant per Brussel·les.

Emigracions, exilis i presons

Amb el primer dictador del segle xx, Primo de Rivera, comença el seu primer exili o emigració, del 1923 al 1925. Una emigració profitosa, seguint la *Crònica* de Ramon Muntaner, el governador català de la Gerba tunissenca, de la qual es van beneficiar els seus lectors de *La Publicitat*, en textos aplegats posteriorment al volum *El pont de la mar blava*, una obra que, si bandegéssim altres treballs literaris seus, ja el faria entrar per la porta gran de la narrativa catalana de no ficció. Es repeteix l'emigració a París el 1931, amb una sortida rocambolesca de Barcelona i amb l'apunt summament dolorós de la mort de la seva molt estimada mare en la seva absència.

La corda es tensa el 1939, com era d'esperar. Josep Benet ja fa temps que va aixecar la llebre dels serrells dels perseguits per Franco, que no es van limitar al president Companys. Recordem, per exemple, que la *première femme ministre de l'Europe*, Frederica Montseny –com diu la placa del carrer a Tolosa del Llenguadoc que du el seu nom–, va arribar a disfressar-se de Marlene Dietrich –costa de creure, ho sé– per no caure en mans franquistes. No és difícil, per tant, imaginar que el governador del BdE republicà era un objecte del desig franquista i, en especial, del seu ambaixador a França al 1939, Mejía de Lequerica. Es refugia primer a París, en un pis amb traster o *chambre de bonne* del carrer Cherche-Midi, que ocupa la família de la seva germana. Amb el temps, el traster seria l'habitatge de la parella Armand Obiols i Mercè Rodoreda. Una *chambre de bonne*, que Rodoreda va mantenir fins al 1979. Com Obiols –militant d'ACR– i Rodoreda, fugí de París amb l'entrada alemanya el 1940. Com ells i tants d'altres –Carles Riba i família–, s'erra: creu que Bordeus serà zona lliure. Acaba a Vichy i empresonat a Cusset, del 18 de juliol de 1940 al 25 de gener de 1941. Després, estarà confinat a Vimoutiers, Normandia, el 1942. Retorna a París on rep la «visita» de la Gestapo, que l'empresona a Fresnes fins al 19 de març de 1944. Finalment, el 1951 es naturalitzarà a Mèxic, i es casarà abans –com ja he dit– amb el seu àngel protector, Palma Guillén. Mor a Ciutat de Mèxic el 24 de desembre de

Qui cregui que la gent de l'exili era una comunitat amorosa i ben avinguda, va errat

1961, per data gairebé com un president català. En morir ja feia temps que havia abandonat els seus càrrecs republicans i malvivia com a *freelance* d'entitats bancàries. Una història que no costa massa d'imaginar trista.

Nic en la imaginació

No sóc la primera a dir que Nic és una mena de «Fabian» català, per més que el seu nord fos París i no tant Londres. Personalment, no dubto que va ser un republicà convençut i, en especial, honest. No absent de contradiccions, però. Com explicar que un home que diu a un col·laborador seu i, en especial, amic, Ferran Cuito –figura també molt reivindicable– «Per tenir la mania de dir la veritat, de no prometre el que no podíem complir i de no vendre duros a quatre pessetes, vàrem fracassar. Érem uns mals polítics. Motiu per no reiniciar» accepti un càrrec de la República espanyola a l'exili? Una posició molt criticada per Eugeni Xammar, entre d'altres –qui cregui que la gent de l'exili era una comunitat amorosa i ben avinguda, va errar. Un home lúcid, com li recorda també Cuito al 1941: «Recordo que en començar la guerra d'Espanya, amb un realisme que us honora, vàreu dir-me a l'hotel Louvre: “Els republicans ja hem perdut la guerra; ara es tracta que la perdin els militars”». Que, això no obstant, va lluitar no tan sols fins al final, sinó també després –recordem la seva presidència a la JARE– a favor de la República. El seu republicanisme –gosaria dir– era a favor d'una Catalunya dins d'una Espanya moderna i en un món occidental sense dictadors. Una guerra civil, una altra de mundial i la nota final d'una de freda sens dubte van desbaratar la seva vida, la seva immensa vàlua. En qualsevol cas, una persona que va ser capaç de dir espistolament al seu corresponsal Cuito: «Els antics partits republicans havien de considerar-se morts en passar la frontera l'any 1939». Una afirmació que, segurament, el fa una persona encara avui incòmoda, que incita al silenci sobre la seva obra i, en especial, sobre la seva persona.

Lluís Nicolau d'Olwer. Selecció bibliogràfica

ALSINA KEITH, Victòria. *Lluís Nicolau d'Olwer humanista*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1985. [Tesi doctoral no publicada].

— «Els primers humanistes catalans segons Lluís Nicolau d'Olwer». A: *Polis i nació. Política i Literatura (1900-1939)*, Ítaca. *Quaderns Catalans de Cultura Clàssica*. Annexos 2. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003.

DURAN, Eulàlia i ALBET, Montserrat [eds]. *Lluís Nicolau d'Olwer, Cartes a Hermínia Grau i Aymà*. Barcelona: Curial/ Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, pàg. 193.

DURAN, Eulàlia i CAMPABADAL, Mireia [eds]. *Lluís Nicolau d'Olwer/Ferran Cuito i Canals, Epistolari de l'exili francès*. Barcelona: Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

SOBREQUÉS, Jaume *et al* [eds]. *Epistolari de Lluís Nicolau d'Olwer amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1905-1933*. Barcelona: Promocions Publicacions Universitàries, 1989.

MIRALLES, Carles i MUNDÓ, Manuel. *Lluís Nicolau d'Olwer. Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000.

MIRALLES, Carles. «"És per això, diria un feixista, que Atenes caigué sota el jou de Roma". Nicolau d'Olwer. Els clàssics i la construcció d'una ideologia nacional». A: *Polis i nació. Política i literatura (1900-1939), Ítaca. Quaderns Catalans de Cultura Clàssica. Annexos 2*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003.

NICOLAU D'OLWER, Lluís. *El pont de la mar blava (1928)*. Barcelona: Hacer, 1981.

— *Calíu. Records de mestres i amics*. Mèxic: Institut Català de Cultura, 1958. Barcelona: Selecta 1973. Pròleg de Jordi Rubió Balaguer.

SOLER MÒDENA, Rosa i MIRET RASPALL, Eulàlia. *Bibliografia de Lluís Nicolau d'Olwer*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1995. [Pròleg de Victòria Alsina Keith].

— *Inventari de l'Arxiu Lluís Nicolau d'Olwer*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1995.

VILÀ i BAYERRI, Montserrat i MOLAR i NAVARRA, Joan [eds]. *Correspondència entre Lluís Nicolau d'Olwer i Jaume Bofill i Mates*. Barcelona: PAM, Biblioteca Abat Oliba, 1999, pàg. 301

ROSSELLÓ BOVER, Pere. «Cartes de Salvador Galmés i Sanxo a Lluís Nicolau d'Olwer». A: *Llengua i literatura*. Núm. 14, 2003,

VILA, Montserrat i MOLAR, Joan. «El Fons Lluís Nicolau d'Olwer de l'arxiu de l'abadia de Montserrat». A: *Llengua i literatura*. Núm. 8, 1997, pàg. 437-471.

BANCO DE ESPAÑA. *150 años de historia del Banco de España, 1856-2006*. Madrid: Banco de España, 2006.

BANCO DE ESPAÑA. *El Banco de España, una història econòmica*. Madrid: Banco de España, 1970. Inclou: SARDÀ, Joan. «El Banco de España. 1931-1962» [pàg. 421-477].